

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Om de kwaliteit van het geld'. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de 18de eeuw

Scheffers, A.A.J.

Citation

Scheffers, A. A. J. (2013, April 18). *'Om de kwaliteit van het geld'. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de 18de eeuw*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20829>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20829>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20829> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Scheffers, Albert Antoine Jacques

Title: Om de kwaliteit van het geld. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de achttiende eeuw

Issue Date: 2013-04-18

01 Het muntwezen tijdens de Republiek

1.1 Tot 1606

In de Republiek der Verenigde Nederlanden is het muntwezen regelmatig onderwerp van uitvoerig debat geweest. Het recht van munt, dat wil zeggen het recht om munten te (laten) slaan en om voorschriften betreffende de muntslag en muntcirculatie uit te vaardigen, is in de Nederlanden in de tijd van de Opstand een sterk gedecentraliseerde aangelegenheid. Bij de totstandkoming van de Republiek trekken de provinciale besturen het soevereine recht van munt naar zich toe. De steden met een eigen Munt zetten hun activiteit op dit terrein gewoon voort. De Republiek gaat van start als een bondgenootschap van zes, vanaf 1595 zeven, noordelijke gewesten dat is gericht op samenwerken in de strijd tegen de landsheer. Die samenwerking is op dat moment nodig omdat een aantal gewesten in het zuiden zich toch willen schikken naar de wensen van de landsheer, de Habsburger Philips II die tegelijk koning van Spanje is.

Voor deze samenwerking grijpt men terug naar de op 29 januari 1579 te Utrecht gesloten overeenkomst, bekend als de Unie van Utrecht. Deze wordt getekend door vertegenwoordigers van Gelderland, Holland en West-Friesland, Zeeland, Utrecht en de Friese Ommelanden. De partijen spreken in het eerste artikel van deze overeenkomst al af: 'sich metten anderen te verbinden, confederere ende vereenigen'. De bedoeling is zich aan elkaar te verbinden tegen de centralisatiepolitiek van de landsheer, maar wel met behoud van ieders bijzondere rechten en vrijheden. In de twee maanden die volgen tekenen nog vertegenwoordigers van het in het zuiden gelegen Gent en van enkele Friese steden de zogenaamde 'akten van toetreding'. Weer later volgen de handtekeningen namens de bestuurders van Venlo, Ieper, Antwerpen, Breda, Brugge, Lier en Drenthe. Het traktaat van de Unie van Utrecht is zeker niet bedoeld als grondwet voor de nieuwe Republiek, maar krijgt in de literatuur ten onrechte wel ongeveer die functie toegewezen.²¹ De tekst van de overeenkomst bestaat uit totaal 26 artikelen en bevat voornamelijk afspraken samen te werken tegen de landsheerlijke pogingen om het Habsburgse gezag en het katholicisme als enige toegestane godsdienst in de Nederlanden te herstellen. Slechts in het twaalfde artikel van de Unie van Utrecht wordt iets gezegd over het muntwezen:

'Dat die voorschreven provinciën gehouden sullen zijn sich metten anderen te conformeren in 't stuck vander munte, te weten inden cours vanden gelde naer uijtwijzen sulcker ordonnantiën als men daer op metten alder eersten maecken sal, de welcke d'een sonder d'ander niet en sal mogen veranderen'.

²¹ Groenveld / Leeuwenberg, *De kogel door de Kerk*, 191.

Dit artikel sluit aan bij het 23ste artikel van de Pacificatie van Gent (1576), waarin bepaald is dat maatregelen genomen zullen worden om een einde te maken aan de verschillen in de muntwetgeving tussen Holland en Zeeland enerzijds en de overige gewesten anderzijds. De tekst van dit 23ste artikel luidt:

'Ende alzoo die van Hollandt en Zeelandt, om die costen van de oirlogen beter te vervallen, alle specien van goudt ende zilvere ten hoogen pryse gestelt hebben, die zy in andere provincien niet en zouden kunnen zonder groot verlies uuytgeven, is besproken, dat die gedeputeerde van de Generaele Staeten, ten eerste mogelick zijnde, adviseren zullen, om daerop te nemen eene generaelen voet, ten fyne dat den cours van de voirschreven munten eenvoudighlick gestelt zy, alzoo nae als't doenlick is, tot onderhoudenisse van dese unie ende van den gemeijnen coophandel aen wederzyden'.²²

Met Polak kan hier worden gesteld dat beide verdragen wat betreft het muntwezen geen breuk met het verleden voorstellen, maar juist pogingen zijn om het ideaal van munteenheid uit de Bourgondische tijd te herstellen voor zover dat verloren was gegaan.²³

In het 23ste artikel van de Pacificatie van Gent wordt uitdrukkelijk de overtarifiering door de stempeling van alle in Holland en Zeeland circulerende munten op basis van het plakkaat van de Staten van dit gewest van 7 februari 1573 bedoeld.²⁴ Munten zonder stempeltje of 'klop' mogen niet circuleren. Door de stempeling stijgt de nominale waarde van elk muntstuk ongeveer 15 procent, die als een lening aan de Staten moet worden afgedragen. Maar ook wordt bedoeld de uitgifte van de zilveren leeuwendaalder in 1575 met een koers van 3 stuivers boven de intrinsieke waarde en die van nieuw kopergeld in plaats van kleingeld van laag gehalte zilver.²⁵

Stuurman heeft al aangegeven dat de bondgenoten zich met het traktaat van de Unie van Utrecht op het terrein van het muntwezen slechts verplichten te komen tot een gemeenschappelijke en reële koers van het geld.²⁶ Eerste uitvloeisel van dit twaalfde artikel is de afspraak om een nieuwe serie munten te slaan. Deze reeks 'Uniemunten' bestaat uit een hele, halve en kwart gouden rozennobel, een hele en halve zilveren Uniedaalder en een één stuiverstuk. Zij zijn maar in enkele gewesten, te weten in Gelderland, Utrecht en Groningen, ook daadwerkelijk vervaardigd. De koers van uitgifte van deze munten is geforceerd hoog: net als in Holland is de nominale waarde hoger dan de intrinsieke waarde. Bovendien dragen de stukken geen gemeenschappelijk maar het eigen provinciale wapen als beeldenaar. De uitgifte van deze 'Uniemunten' kan dan ook niet als succesvol resultaat van het twaalfde artikel van de Unie van Utrecht worden aangemerkt.²⁷ Bovendien moet

²² Baelde, *Opstand en pacificatie*, 358.

²³ Polak, *Historiografie* 68-71 en 142.

²⁴ Een plakkaat is een van de overheid uitgaande tekst, doorgaans een verordening of een waarschuwing, die gewaarmerkt is door het gedrukte zegel van degene die de tekst laat uitgaan. De muntplakaten zijn voor het overgrote deel afgedrukt in Cau's Groot Placcaetboek. De in de collectie van het tegenwoordige Geldmuseum aanwezige muntplakaten zijn door H. Enno van Gelder geïnventariseerd in zijn catalogus uit 1995.

²⁵ In feite is dit de eerste keer na meer dan een eeuw dat een gewest de soevereiniteit over muntzaken claimt. Van Gelder, *De Nederlandse munten* [voortaan aangeduid als: Van Gelder, *Nederlandse munten*, 88-91].

²⁶ Stuurman *Het twaalfde artikel*, 15-38.

²⁷ Van Gelder, *De Nederlandse munten ten tijde van de Unie van Utrecht*, 167-170. Idem, *De zg. Uniemunten van 1579*, 15-30. Van der Wiel, *De Uniemunten van*

met Stuurman worden gesteld dat in de officiële teksten waarin het besluit tot de uitgifte van deze nieuwe munten wordt kenbaar gemaakt dit artikel of enige andere verwijzing naar het traktaat van de Unie van Utrecht geheel ontbreekt.

De Staten-Generaal kondigen eind 1579 vervolgens een plakkaat af waarin de te hoge tarifiering van de nieuwe munten niet langer wordt toegestaan en wordt teruggegrepen naar de oude Philipsdaalder en zonne- of ‘conincx’kronen. Stuurman meldt dat de noodzaak om tot een uniforme – reële – koers te komen op 27 november 1579 wordt uitgesproken door Willem van Oranje in de vergadering van de Staten-Generaal. Opvallend is dat het plakkaat op twee plaatsen afzonderlijk en met verschillende considerans is afgekondigd en dat elke verwijzing naar het twaalfde artikel van de Unie van Utrecht ontbreekt.²⁸ De uitvoering leidt inderdaad tot de productie van genoemde munten, hoewel er veel meer kopieën van buitenlandse muntsoorten worden vervaardigd of nieuwe vaak overgetarifeerde denominaties worden bedacht. Dit al met het doel munt te slaan uit de productie en het in circulatie brengen van nieuwe muntstukken.

Polak stelt terecht dat aan het twaalfde artikel van de Unie van Utrecht niet te veel gewicht moet worden toegekend. In zijn *Historiografie en economie van de ‘muntchaos’* geeft hij een overzicht van de interpretaties van dit artikel door auteurs als Fockema Andreae, Van Deursen, De Vries en Van der Woude, Van Gelder en Stuurman. Polak merkt tevens op dat in geen van de latere muntordonnanties wordt verwezen naar dit twaalfde artikel.²⁹

Met het Plakkaat van Verlatinghe van 26 juli 1581 wordt bekrachtigd dat de ‘Opstand’ zich niet tegen de slechte raadgevers van de Spaanse koning in de Nederlanden richt, maar tegen de koning zelf. Verboden wordt voortaan het portret of het wapen, devies of de naam van Philips II te gebruiken. Zijn handtekening (zegel en cachet) wordt gebroken en dus ongeldig en krachteloos gemaakt. Het genoemde verbod geldt voor alle officiële stukken en dus ook voor de nieuw te produceren munten. De productie van philipsdaalders en van zonnekronen komt hiermee ten einde.

De Staten-Generaal nemen in deze chaotische tijd het centrale gezag min of meer waar. Voor meer dan dat is de tijd nog niet rijp voor. Een nieuwe landsheer, die vooral de leiding zal krijgen op het terrein van de financiën en de verdediging, moet worden gezocht. Eenvoudig is dit niet. Koningin Elisabeth van Engeland heeft een overname van het gezag afgewezen. Zij wil (nog) geen moeilijkheden met Spanje riskeren. In Duitsland is geen vorst van voldoende aanzien en met voldoende kapitaal voorhanden. Uiteindelijk komt men wederom op de al eerder als beschermer binnengehaalde hertog Frans van Anjou.³⁰

Drie maanden na de afkondiging van de overeenkomst tussen de Staten-Generaal en de Franse hertog verzoeken de eersten hem ten aanzien van de munten ‘een sulcke redelicke propositie [aan] den provincien voor te houden, als Zijne Hoogheijt sal mejnen tot het welvaeren van de landen te behooren’. Besloten moet worden over onder andere het aantal Munthuizen. Voorgesteld wordt alleen die van Brabant, Gelderland, Vlaanderen, Henegouwen en Holland te erkennen. De juist

²⁸ Utrecht, 91–98.

²⁹ Te Antwerpen gedrukt met datum 19 december 1579 en te 's-Gravenhage met 1 januari 1580. Stuurman, *Het twaalfde artikel*, 21.

³⁰ Polak, *Historiografie* 68–71.

³¹ Groenveld / Leeuwenberg, *De Kogel door de Kerk?*, 115. Afgekondigd op 23 januari 1581 te Bordeaux.

opgerichte Zeeuwse Munt te Middelburg – een doorn in het oog van de bestuurders van Holland – maar ook de Overijsselse Munt te Hasselt, die van de Groninger Ommelanden te Appingedam en de Friese Munt te Leeuwarden zullen dus weer moeten worden gesloten. Als argument wordt aangevoerd dat deze Munten zijn opgericht zonder echt dringende reden of noodzaak. De Staten-Generaal stellen dat deze Munthuizen tot nu toe niet hebben bijgedragen tot het profijt van het land en dat – vanwege het grote aantal en vanwege het noodzakelijk aan te stellen personeel – ook niet snel zullen doen. Er worden maatregelen verzocht om de Munten van onder andere Zaltbommel, Hedel, Batenburg en Bergh te sluiten en de verschillende steden met een Munt te stellen onder het toezicht van de weer opnieuw aan te stellen raden en generaalmeesters³¹. Tenslotte wordt voorgesteld de munten weer op hun intrinsieke waarde te valueren.

Na overleg met de Raad van State en advies van de Raad van Financiën en de officieel niet meer in functie zijnde generaals van de Munt, stellen de Staten-Generaal voor het aantal Munthuizen terug te brengen tot zes, te weten: Brabant, Gelderland, Vlaanderen, Holland, Zeeland en Utrecht.³² De hertog van Anjou neemt dit in zijn voorstel van begin mei 1582 over. Ten aanzien van de waarde van de muntstukken verwijst de hertog naar het gebruik in Frankrijk.³³ Verder vermeldt hij te hopen dat de gewestelijke bestuurders de oude muntstempels inmiddels hebben laten intrekken en te zijner tijd nieuwe stempels met zijn wapen erop zullen laten maken.³⁴ Van dit laatste is niets gekomen, niet in de laatste plaats omdat de jonge hertog vanwege onder andere zijn huwelijksplannen met de Engelse koningin ruim een jaar nodig heeft om naar de Nederlanden te komen. In de Staten-Generaal vindt hij geen ruime steun en uiteindelijk blijft hij ook maar kort.³⁵ Van een eensluidend besluit op het terrein van het muntwezen is het evenmin gekomen. Vandaar dat de Staten van Holland, het bestuur van het gewest dat het meest gebaat is bij een evenwichtig en stabiel muntwezen en dat samen met Zeeland nooit het gezag van Anjou heeft erkend, zelf initiatieven gaan ontwikkelen. Met de resolutie van 20 mei 1583 worden nieuwe munttypen aangekondigd. Het uiterlijk van deze muntstukken is afgeleid van goed bekend staande buitenlandse voorbeelden. De Hollandse gouden dukaat, met een beeldenaar enerzijds lijkend op de Hongaarse naamgenoot en anderzijds op die van de Marokkaanse dirhem en een rijksdaalder naar Duits voorbeeld zijn het resultaat.³⁶ De in 1575, met een waarde van 32 stuivers en dus drie stuivers boven de intrinsieke waarde ingevoerde, provinciale daalder wordt als leeuwendaalder nieuw leven ingeblazen.

Na het overlijden van Frans van Anjou en de moord op Willem van Oranje ontplooiën de Staten-Generaal weinig bestuurlijke kracht. In augustus 1584 vormen zij nog ten behoeve van het uitvoerend gezag een nieuwe Raad van State onder voorzitterschap van de 16-jarige prins Maurits.³⁷

³¹ Zie over de raden en generaalmeesters hoofdstuk 5 De Toezichthouders verderop in deze publicatie.

³² Resolutie Staten-Generaal 25 april 1582. Japikse ((ed.), *Resolutiën der Staten-Generaal* III pag. 496 nr. 363.

³³ De kunstmatige verhoging van de muntvoet, zoals eerder is gebeurd ten behoeve van de oorlogskas, wijst hij dus van de hand.

³⁴ Japikse (ed.), *Resolutiën der Staten-Generaal* III pag. 498 nr. 364. Voorstel d.d. 5 mei 1581.

³⁵ Frans van Anjou keert in juni 1583 naar Frankrijk terug en overlijdt in Chateau Thierry in het noorden van Frankrijk precies een maand vóór de moord op Willem van Oranje.

³⁶ Scheffers, *De Nederlandse dukaat*, 21.

³⁷ Maurits (1567-1625) was de tweede zoon van Willem van Oranje uit diens tweede huwelijk met Anna van Saksen. Willems oudste zoon Philips Willem (1554-1618) was niet beschikbaar, omdat hij in 1568 door Alva was ontvoerd naar Spanje.

Maar gebrek aan samenhang tussen de gewesten en de deplorabele staat van de gewestelijke financiën zijn er de oorzaak van dat maar weinig vuist gemaakt kan worden tegen de hertog van Parma, die als landvoogd de belangen van Philips in de Nederlanden verdedigt.

Een echte kans op eenheid en stabiliteit in het muntwezen in de noordelijke gewesten komt er pas in 1586. Als resultaat van de met koningin Elisabeth van Engeland gevoerde onderhandelingen wordt Robert Dudley, graaf van Leicester, aangesteld tot gouverneur en kapitein-generaal over de Nederlanden. In het achttiende artikel van de overeenkomst met de koningin wordt expliciet vermeld dat Leicester zijn aandacht ook moet richten op het muntwezen. Op 4 augustus 1586 komt, na advies en met goedkeuring van de Staten-Generaal, een overeenkomst op het terrein van het muntwezen tot stand. Stuurman heeft benadrukt dat in deze overeenkomst wordt uitgegaan van een strak gecentraliseerd muntbestel, zoals door de Bourgondische en Habsburgse landsheren is nagestreefd. Dezen voerden de verregaande centralisatie van de muntproductie overigens uit in een tijd dat in vele landen deze door de feodale verbroekeling uiteen viel.³⁸ De Noord-Nederlandse gewesten krijgen slechts een uitvoerende taak. Van enige gewestelijke soevereiniteit op dit terrein lijkt geen sprake. De inhoud van de 68 artikelen van dit in de numismatische literatuur steevast ‘Plakkaat van Leicester’ genoemde document is naar de gewesten dan ook eerder bevelend dan verzoekend of aanbevelend te noemen.³⁹ Voor alle duidelijkheid moet hier worden vermeld dat de gewesten wel zelf hebben mogen beslissen het bedoelde plakkaat al of niet over te nemen. De volgens deze ordonnantie geslagen munten verschillen alleen van elkaar in het omschrift: ‘in den rande de naeme van de provincie’ en het zogenaamde teken van het Munthuis. De rest van de beeldenaar moet hetzelfde zijn. De leicesterreaal, leicesterrijksdaalder en leicesterstoter zijn zilveren munten met op de voorzijde een portret dat indertijd gezien wordt als dat van de Engelsman met daaromheen de spreuk van de nieuwe republiek: *CONCORDIA RES PARVAE CRESCUNT* (Eendracht maakt macht) en op de keerzijde van de twee eerste de wapens van Gelderland, Vlaanderen, Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland, terwijl op de stoter de pijlenbundel, het symbool van de samenwerkende gewesten, verscheen.⁴⁰ De leicesterreaal is met zijn gewicht van 34,27 g, zilvergehalte van 833/1000 en koers van 50 stuivers gelijk aan de philipsdaalder, terwijl de leicesterrijksdaalder met zijn 29,24 g, een zilvergehalte van 888/1000 en een uitgiftekoers van 45 stuiver, aansluit op de munten van het Duitse Rijk. Beide stukken zijn dus veel meer bedoeld voor de internationale handel dan voor de binnenlandse circulatie. Leicester's leiderschap over de Noordelijke Nederlanden is echter ook maar van korte duur. Zijn tegenstellingen met de Hollandse landsadvocaat Van Oldenbarnevelt (1547-1619), maar vooral de pogingen van zijn meesteres om vrede te sluiten met Parma, maken zijn aanwezigheid hier niet langer houdbaar. Hij vertrekt in december 1587 stilletjes terug naar Engeland, waar hij in september van het jaar erop overlijdt.

Na enkele mislukte pogingen de soevereiniteit over de Noordelijke Nederlanden aan een geschikt geachte vorst aan te bieden, besluiten de Staten-Generaal in 1588 niet langer naar een buitenlandse vorst te zoeken om de soevereiniteit aan hem op te dragen. In werkelijkheid trekken de provinciale besturen de soevereiniteit, die voorheen bij de hertog van Gelre, of de graaf van Holland had gelegen, naar zich toe. De Staten-Generaal zijn nog ‘slechts’ het intergouvernementale bestuursorgaan waarin de gedeputeerden van de soevereine provinciale besturen bijeenkomen, met elkaar delibereren en besluiten nemen. Het machtige en rijke Holland heeft hierin het meest te zeggen.

Ten aanzien van het muntwezen dient opgemerkt dat op diverse momenten pogingen zijn ondernomen om dit strakker te organiseren. In 1586 wordt het in de jaren van de Opstand uiteengevallen College van raden en generaalmeeesters van de munt hersteld. De Staten-Generaal besluiten in hun vergadering van 8 juli 1586 Leicester een voordracht aan te bieden van zes personen, waaruit hij drie of vier generaals van de Munten kan kiezen. De dag erop worden inderdaad zes kandidaten voorgedragen en tevens drie voor de functie van essayeur-generaal. De Dordtse stempelsnijder Gerard Bijlaer wordt naar voren geschoven als ijzersnijder-generaal. De benoeming van de generaalmeeesters, de essayeur-generaal en de stempelsnijder-generaal vindt op 11 juli 1586 plaats.⁴¹

Het College van raden en generaalmeeesters is belast met het toezicht op de naleving van de muntwetgeving, onder andere door geregelde controle van de door de verschillende Munten vervaardigde muntstukken via de muntbus, waarover later meer. Van Gelder heeft al gesteld dat dit toezicht op de naleving van de wetgeving bemoeilijkt wordt, omdat het de generaalmeeesters ontbreekt aan machtsmiddelen om de naleving van eenparig genomen besluiten bij de provinciale bestuurders af te dwingen.⁴²

Nadat blijkt dat de Munt van West-Friesland, die van Overijsel en van de drie steden Deventer, Kampen, Zwolle – de twee laatste gevestigd te Kampen en in handen van leden van de Muntmeestersfamilie Wijntgens – zich niet erg aan de voorschriften uit het plakkaat van Leicester houden en daartoe ook niet te bewegen zijn, vaardigen de Staten-Generaal hun resolutie van 18 februari 1589 uit. Hierbij wordt de productie van de Hollandse leeuwendaalder, nu echter zonder de kunstmatig hoge koers, weer toegestaan. In de jaren die hierop volgen produceren de verschillende provinciale Munthuizen, met uitzondering van dat van Holland, onder andere dukaten naar Hongaars en Spaans voorbeeld en rijksdaalders gelijk aan die van vóór 1586.

Het aantal Munthuizen breidt zich ook uit. De graaf van Culemborg staat toe dat in zijn vrije heerlijkheid de uit Gorinchem verdreven Munt van de Groninger Ommelanden wordt heropend.⁴³ Deze activiteit is maar van korte duur. Van langere duur zijn de muntactiviteiten in de steden Deventer, Kampen en Zwolle. De Muntmeester van Kampen, die zowel de provinciale Overijsselse

38 Janssens, *Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden*, 1 noot 4 citeert De Witte, *Histoire monétaire des Comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain*, deel II, 151.

39 Stuurman, *Het twaalfde artikel*, 23. Cau e.a., *Groot Placaet-Boeck I*, fol. 2625-2645.

40 Groningen heeft nooit zijn wapen op de leicesterrealeen of -rijksdaalders gekregen, terwijl het wapen van Overijssel pas vanaf 1594 aan de keerzijde van de leicesterrijksdaalder wordt toegevoegd. De pijlenbundel wordt later het symbool van de Republiek der Verenigde Nederlanden.

41 Japikse, *Resolutiën Staten-Generaal V 1585-1587*, 481 nr. 502-503. Zie verder over het College van raden en generaalmeeesters hoofdstuk 5 van deze publicatie.

42 Van Gelder, *De Nederlandse munten*, 104.

43 Doordat de stad Groningen in de Opstand Spaansgezind blijft, kan de Munt van de Ommelanden niet in de stad Groningen worden gevestigd. Uitgeweken wordt eerst naar Appingedam (1579-1580), vervolgens naar Gorinchem (1584-1585) en Culemborg (1589-1591).

Munt als de stedelijke Munt exploiteert, kan zich voor zijn producten beroepen op ofwel provinciale ofwel stedelijke toestemmingen en weet een bloeiend bedrijf op te bouwen. De vele klachten over zijn muntactiviteit leiden tot het verbod van de Staten-Generaal van alle Overijsselse gouden dukaten.⁴⁴ Het muntwezen is weer terug in de situatie van vóór 1586.

De militaire inspanningen van prins Maurits, die de zuid- en oostgrens van de Noordelijke Nederlanden veiligstellen, maar zeker ook de terugkeer van Groningen tot de Unie in 1594, maken het mogelijk weer aandacht te geven aan het op orde brengen van het muntwezen. De succesvolle uitvoering van het besluit tot opschorting van de muntproductie voor de periode van een jaar, genomen in de Staten-Generaal in september 1594, is daar het bewijs van.⁴⁵ Toch is dit succes maar een kort leven beschoren. Zodra de provinciën weer hun Munt activeren hervatten de Westfriese Muntmeester en die van de drie Overijsselse steden ook weer hun productie van lichte rijksdaalders en andere niet door de ordonnantie toegestane denominaties. Gevolg is dat de andere Munthuizen weer gehelme rijksdaalders en leeuwendaalders gaan produceren en ook kleingeld met zeer uiteenlopende beeldenaars erop. Zelfs de op dit terrein steeds zeer terughoudende Staten van Holland stemmen toe in de productie van hele, halve en eenderde schellingen (zes, drie en twee stuiverstukken).

De verlaging van de muntvoet in de Zuidelijke Nederlanden heeft tot gevolg dat vooral de zilveren guldens en gouden albertijnen (2 gulden) in de circulatie van de noordelijke gewesten doordringen en dat de productie van de munten, geslagen volgens de plakaten van de Staten-Generaal van 1586 en 1594, stil valt. De gewesten, wier zelfstandige positie geleidelijk aan sterker wordt, zoeken elk voor zich naar een oplossing. De toestemming van de Staten van Zeeland om daalders van 60 groten (1/4 pond Vlaams, 30 stuivers) te produceren, maar ook de actie van de Staten van Friesland om zilveren goudguldens of florijnen (28 stuiverstukken) te slaan en de Kampense daalder met het borstbeeld en de naam van de Duitse keizer Rudolf II, zijn hiervan het resultaat. Zo ook het verbod van de Staten van Holland op het gebruik van deze munten binnen hun gebied.⁴⁶

1.2 1606-1694

Na langdurige onderhandelingen over het zogenaamde ‘redres van de munt’ vaardigen de Staten-Generaal in 1606 een ordonnantie uit waarin aan de steden Nijmegen, Zutphen, Deventer, Kampen, Zwolle en Groningen een jaarlijkse vergoeding van f 2.000, - wordt geboden om hun muntactiviteiten te staken. Die vergoeding wordt betaald uit de in de ‘Staat van oorlog’ opgenomen posten en moet in overleg met onder andere prins Maurits worden besteed aan de verbetering van de fortificaties.⁴⁷

⁴⁴ Cau, *Groot placaetboek* III, kolom 2648 t/m 2653. Plakkaat 29 maart 1593.

⁴⁵ Cau, *Groot placaetboek* III, kolom 2652 t/m 2661. Plakkaat 2 september 1594.

⁴⁶ Cau, *Groot placaet boek* I kolom 2908 t/m 2911. Plakkaat 19 september 1603.

⁴⁷ Japikse, *Resolutiën Staten-Generaal 1604-1606*, pag. 13 nr. 813. Resolutie Staten-Generaal 20 maart 1606..

Met het plakkaat van 21 maart 1606 van de Staten-Generaal wordt tevens een nieuwe grondslag gelegd voor het muntwezen van de Republiek. De meest gewilde muntsoorten worden gehandhaafd en de gouden rijder en het zilveren 10-stuiverstuk aan de toegestane reeks toegevoegd. De gouden rijder komt qua gehalte, gewicht en waarde overeen met de Britse unite en maakt het mogelijk om veel van het aangeboden buitenlandse goud te verwerken. Het 10-stuiverstuk is bedoeld om het grote gat in de waarde van de verschillende toegestane munten te overbruggen en om de in de circulatie van de in groten getale voorkomende en dikwijls letterlijk minderwaardige schellingen of 6-stuiverstukken te vervangen. Dit laatste is echter niet gebeurd. De zilveren halve guldens zijn daarvoor veel te weinig geproduceerd.

Van Gelder deelt ons al mee dat de nieuwe ordonnantie uitgaat van het beginsel dat provinciale en stedelijke bestuurders niet meer bevoegd zijn hun Muntmeesters afwijkende voorschriften over de muntslag te verstrekken. Alle betrokkenen bij de Munt, officieren en medewerkers, moeten door de generaalmesters als gedelegeerden van de Staten-Generaal worden beëdigd op door hen op te stellen instructies. De gewesten, met andere woorden, zijn akkoord gegaan met een zeker mate van centrale regelgeving.⁴⁸

Dat de invoering van deze afspraken enige extra energie heeft gekost blijkt uit het besluit van de Staten-Generaal van begin april 1606, waarin bepaald wordt dat de generaalmesters erop uit worden gestuurd om te controleren dat de gewesten zich inderdaad aan de uitvoering ervan houden.⁴⁹

De invoering en handhaving van het muntplakkaat van 1606 heeft gezorgd voor consolidatie in het muntwezen, niet in de laatste plaats door de beperking van het aantal Munthuizen, waardoor de concurrentie tussen de Muntmeesters minder wordt.

In 1614 komt een regeling voor het kleingeld van de hele Republiek tot stand. De zilveren dubbele en enkele stuiver worden van nu af in alle provinciale Munthuizen geslagen met een gelijke beeldenaar en een identiek gehalte zilver. Het gehalte blijkt te hoog om de dubbele en enkele stuiver in voldoende aantallen te produceren. In 1619 volgt al een aanpassing van het gewicht en gehalte.

De hoeveelheid puur zilver in de stuiver wordt met ruim 16 procent verlaagd van 0,48 tot 0,40 gram.⁵⁰ Toch brengen deze maatregelen niet voor de zo gewenste stabiliteit. Onrust komt vooral uit het Zuiden. De massaal in de noordelijke Nederlanden ingevoerde zilveren patagon⁵¹ en dukaton⁵² en de gouden soeverein verdringen de gouden Nederlandse dukaat, de zilveren Nederlandse rijksdaalder en leeuwendaalder uit de binnenlandse circulatie. De Nederlandse Munthuizen blijven deze denominaties nog wel produceren, maar louter voor de export. De Nederlandse gouden rijder heeft dan nog geen eigen buitenlands circulatiegebied en wordt na het midden van de jaren twintig van de zeventiende eeuw niet meer geslagen. Als reactie daarop staan Zeeland en Friesland hun

⁴⁸ Van Gelder, *Nederlandse munten*, 114. De algemene versies van deze instructies zijn gepubliceerd in het *Groot Utrechts Placaatboek*. Zie over de organisatie van een Munt het hoofdstuk over de organisatie van de muntproductie, verderop in deze bundel.

⁴⁹ Japikse, *Resolutiën Staten-Generaal 1604-1606*, pag. 13 nr. 814. Besluit d.d. 3 april 1606. Generaalmeester Foeck moet naar Gelderland, Holland, West-Friesland en Utrecht, Van Beveren naar Zeeland en de steden in Brabant en Zeeland en Van Nispen naar Friesland, Overijssel en Groningen..

⁵⁰ Zie voor meer informatie over de stuiver hoofdstuk 18 in dit deel van deze publicatie.

⁵¹ Janssens, *Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden*, 7. Ingevoerd met de ordonnantie van 4 april 1612..

⁵² Ibidem. Ingevoerd met de ordonnantie van 4 juli 1618.

Muntmeesters weer toe daalders te produceren, die juist in 1606 met het plakkaat van de Staten-Generaal zijn verboden. De Overijsselse steden zien in deze situatie een mogelijkheid hun Munt te heropenen en door de heffing van het heerlijk recht of sleischat over de nieuw geproduceerde munten meer inkomsten te verkrijgen dan de sinds 1606 ontvangen jaarlijkse vergoeding voor het gesloten houden van hun Munt. Op basis van hun, niet altijd even duidelijk aantoonbare maar toch opgevoerde keizerlijke privileges betreffende het recht van munt, kunnen de Muntmeesters van deze steden de ene keer Nederlandse en de andere keer Duitse muntregelingen ontwijken en juist die munten produceren die hun het meeste voordeel opleveren. In de jaren 1617-1621 zijn grote hoeveelheden goudguldens van 60 stuivers, florijnen of zilveren goudguldens van 28 stuivers en kleingeld geproduceerd bestemd voor uitvoer naar onder de Dertigjarige Oorlog zuchtende Duitse gebieden. Ook Nijmegen heropent zijn Munt en laat kleingeld slaan. De Munt van de stad Groningen produceert zijn eigen, ten opzichte van de Republiek geheel op zich staande reeks muntstukken.

Al deze voorbeelden tonen duidelijk dat de Staten-Generaal niet soeverein zijn, maar nog duidelijker dat machtige steden binnen de gewestelijke overheid ook eerder gemaakte afspraken naar eigen inzicht kunnen schenden. Het helpt deze steden zeer zich, wanneer dit zo uitkomt, te presenteren als rijksstad. Het lichte kleingeld leidt ertoe dat de enkele en dubbele stuivers (dubbeltjes) volgens de regels van 1614 en 1619 niet meer zonder verlies kunnen worden geproduceerd.

De Zuid-Nederlandse patagon en dukaton worden zelfs, in respectievelijk 1633 en 1638, officieel in de circulatie van de Republiek toegelaten. Doordat deze muntstukken zo'n vijf procent minder zilver bevatten dan de Nederlandse grote zilvestukken ontstaan er twee verschillende guldens. De een is de gulden, die door de Amsterdamse Wisselbank en de groothandelaren wordt gebruikt en gebaseerd is op de zware Noord-Nederlandse rijksdaalder van tweeënhalve gulden. Deze wordt de 'bankgulden' genoemd. De andere gulden is die gebaseerd op de Zuid-Nederlandse patagon van ook tweeënhalve gulden, maar met dus zo'n vijf procent minder zilver. Deze laatste wordt 'gulden courant' genoemd.⁵³

Wanneer in de jaren vijftig van de zeventiende eeuw de rol van de Zuid-Nederlandse munten in de circulatie van de Republiek steeds sterker wordt en de provinciale Munthuizen door de teruglopende vraag naar handelsmunten steeds minder werk krijgen, is het weer tijd om orde op zaken te gaan stellen. Vanzelfsprekend is daarvoor een compromis nodig. Dat wordt gevonden in de toestemming van de Staten-Generaal om de provinciale Munthuizen zelf patagons en dukatons te gaan produceren. Hiermee wordt in feite de sinds de regeling van 1606 opgetreden muntverzwakking officieel erkend, maar de meer technische kant van de regelgeving uit die tijd, de instructies voor het Muntpersoneel, blijft gehandhaafd.

De resolutie van de Staten-Generaal van 19 juni 1659 voorziet in de aanmaak van de Nederlandse zilveren rijder van 63 stuivers en de zilveren dukaat van 50 stuivers.⁵⁴ In de decennia die volgen

verdringen deze nieuwe munten inderdaad de Zuid-Nederlandse equivalenten, maar worden er toch ook weer op lokaal niveau besluiten genomen die uiteindelijk het muntwezen in ernstiger crisis brengen dan die van rond 1620.

De Staten van Holland maken uiteindelijk in 1670 een einde aan de toenemende productie van minderwaardig kleingeld. Besloten wordt de circulatie van buiten Holland geslagen stuivers in het eigen gebied te verbieden en de productie van kleingeld alleen toe te staan als deze in juiste verhouding staat tot de waarde van de toegestane exemplaren met een hogere waarde. Bovendien worden nu, onder aanvoering van Holland, instrumenten voor de mechanische muntproductie ingevoerd. Deze zijn lang door raden en generaalmesters en de arbeiders van de Munt – de eersten uit angst voor vervalsingen, de tweeden uit vrees voor verlies aan arbeid – tegengehouden.⁵⁵ Te Dordrecht en daarna te Middelburg en Utrecht wordt het productieproces het eerst gemechaniseerd. Het productieproces in de belangrijkste Nederlandse Munthuizen komt daarmee op het technische niveau waarop die in Frankrijk en Engeland al vanaf het midden van de eeuw ervoor meer en minder succesvol produceren, maar waarop bijvoorbeeld de Munten van de Spaanse Nederlanden nog tot 1686 moeten wachten.⁵⁶

De nu met walsen, kappers en schroefpersen nieuw vervaardigde muntplaatjes en -stukken zijn veel gelijkmatiger van dikte, rond en egalier en kunnen zelfs worden voorzien van een opstaande kant. Dit laatste maakt onder andere dat de muntstukken beter gestapeld kunnen worden gelegd en dat het zogenaamde snoeien – het met een scherp voorwerp iets van de rand van het muntstuk snijden en waardoor de intrinsieke waarde feitelijk daalt – makkelijker herkend dus ook bestreden kan worden. De relatief hoge kosten van de nieuwe instrumenten zullen de oorzaak zijn geweest dat andere Munthuizen soms pas veel later de mechanisatie van de productie invoerden.⁵⁷

1.3 1694-1795

Uiteindelijk komen de gewesten in 1694 gezamenlijk overeen dat voortaan uitsluitend nog munten van het zogenaamde 'Generaliteitstype' mogen worden vervaardigd. In navolging van het Hollandse initiatief uit 1679/1680 worden vanaf dan alleen nog zilveren drie, twee, een en halve guldens geslagen. Om de bestuurders van Zeeland en Friesland tot het gewenste compromis te bewegen wordt de productie van de daalder en de florijn ook nog toegestaan, maar hiervan is niet veel terecht gekomen. Alle in de circulatie voorkomende florijnen worden gecontroleerd.

⁵³ Van Gelder, *De Nederlandse munten*, 142.

⁵⁴ Ibidem, 143 e.v.

⁵⁵ NA 1.01.44-10 fol. 58v-59v. Het advies van de generaalmesters is getranscribeerd in Hoitsema & Feith, *De Utrechtse Munt*, pag. 63-65.

⁵⁶ Janssens, *Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden*, 10-11 noot 1 + 3. Jacobi, *Mechanisatie*, 151-152. Challis, *A new History of the Royal Mint*, 250-251 + 335-351.

⁵⁷ Omdat gegevens over het tijdstip van invoering van machines in het muntproductieproces van veel Munthuizen ontbreken, is een vergelijkende studie naar de overgeleverde muntstukken waarschijnlijk de enige mogelijkheid om het jaar van invoering te bepalen. Nu de collecties van het Koninklijk Penningkabinet, Het Nederlands Muntmuseum en de numismatische collectie van De Nederlandsche Bank sinds 2004 onder één beheerder zijn gebracht, kan deze studie het beste aldaar worden gestart en vervolgens aangevuld met gegevens over exemplaren uit andere collecties.

De exemplaren van goed gewicht en gehalte worden voorzien van een speciaal stempeltje, een ‘klop’, en mogen voor de volle waarde blijven circuleren.⁵⁸ De slechte exemplaren worden officieel verboden. Ook de schellingen worden gemerkt, waarbij de stukken van goed gewicht en gehalte een pijlenbundel – het symbool van de Unie – krijgen ingeslagen. De minderwaardige exemplaren zonder ‘klop’ mogen vanaf dan alleen nog maar circuleren tegen een waarde van 5 1/2 stuiver. Verder wordt het aantal elkaar beconcurrerende Munthuizen teruggebracht tot alleen de acht provinciale Munten. De Munt van het subgewest West-Friesland wordt gemakshalve meegerekend als provinciale Munt. De zes steden met een Munt ontvangen vanaf dan het dubbele van het bedrag uit 1606 en 1659 als compensatie om hun Munthuis voortaan gesloten te houden.⁵⁹ De betaling van deze f 4.000: - aan de regeringen van Deventer, Kampen, Zwolle, Nijmegen en Zutphen verloopt via de gewestelijke ‘Staten van oorlog’, de jaarlijkse overzichten van de op elk gewest ter betaling gerepartiteerde en andere uitgaven.⁶⁰

Janssens wijst er in zijn doorwrochte studie over het geldwezen van de Oostenrijkse Nederlanden op dat de situatie in de Zuidelijke Nederlanden heel anders is. Daar zijn aan het einde van de zeventiende eeuw nog maar drie Munthuizen operationeel namelijk te Antwerpen, Brugge en Brussel. Na het bombardement van Brussel in 1695 door de troepen van de Franse maarschalk Nicolas de Neufville, hertog de Villeroy, waarbij het centrum van de stad zwaar wordt beschadigd, ligt het Muntbedrijf er volledig stil. Het zal pas op 20 februari 1758 weer starten.⁶¹

De maatregelen in de Republiek maken een einde aan de lange strijd over de soevereiniteit in muntzaken. Van nu af aan worden nieuwe besluiten alleen nog maar op het niveau van de Generaliteit door de provinciale vertegenwoordigers gezamenlijk genomen. Dit gezamenlijk optreden kost dikwijls nog heel wat lobbywerk. Toch is hiermee een weer iets verdergaande centralisatie doorgevoerd. De betreffende rust die door deze maatregelen intreedt, heeft bijna tot het midden van de achttiende eeuw geduurd.

In die achttiende eeuw zijn op het gebied van het muntwezen dan ook geen echt grote veranderingen meer doorgevoerd. De diverse hiervoor genoemde maatregelen hebben tot gevolg gehad dat de muntcirculatie rond 1700 niet meer bestaat uit een bonte mengeling van oude en nieuwe, inheemse en vreemde gouden en zilveren munten, maar hoofdzakelijk uit stukken die betrekkelijk recent in de eigen provinciale Munten zijn geslagen. Dit geldt alleen voor de zilveren munten van hogere waarde en de gouden exemplaren. Onder het kleingeld bevindt zich nog een mengelmoes van vreemde, uitheemse en minderwaardige exemplaren. Op deze plaats van de inleiding is slechts van belang de aanmuntning te noemen van kopergeld volgens de regeling van eind 1701, die van de nieuwe stuiver van 1738 en de invoering van de gouden rijder in 1749. Verderop

in deze publicatie zal er uitgebreider op de situatie van het kleingeld worden ingegaan. Op initiatief van de gedeputeerden van Haarlem wordt in de vergadering van de Staten van Holland van 23 september 1701 de klacht over de aanhoudende invoer van slechte duiten behandeld. De Haarlemmers stellen dat de slechte duiten de eigen ingezetenen, vooral diegenen die handel drijven op kleine schaal, maar ook de ambachtslieden die in deze munt worden betaald, benadelen.⁶² Drie maanden later besluiten de Staten van Holland tot de publicatie van een nieuw plakkaat, waarin bepaald wordt dat alle in circulatie zijnde duiten in waarde met 50 procent worden gereduceerd tot één penning of halve duit. Tevens wordt besloten de oude duiten in te trekken op gewicht en als koper te verkopen.⁶³

Nieuwe duiten moeten worden geproduceerd op een zodanig gewicht dat het niet snel lonend zal zijn om deze na te maken. Iets dat in de eeuw daarvoor in de Muntateliers te Leeuwarden, Utrecht (op naam en voor rekening van de stad), Middelburg en Kampen, maar ook in die van de aan de zuidelijke periferie van de Republiek gelegen graafschappen Rekem en Gronsveld bijvoorbeeld veelvuldig is geschied. De Hollandse maatregel lokt eenzelfde reactie uit bij de andere gewesten in de Republiek. Dit vanzelfsprekend om te voorkomen overspoeld te raken met slecht kopergeld uit de andere gewesten. Op deze manier wordt het kopergeld in de hele Republiek gesaneerd, zonder dat daarvoor in de Staten-Generaal een gemeenschappelijke maatregel is genomen.

Nieuwe aanmuntingen van kopergeld vinden in de achttiende eeuw steeds plaats om oude, versleten en wederom binnengeslopen vreemde duiten uit de circulatie te drijven en tekorten aan goed kleingeld aan te vullen. Verderop in deze publicatie zal worden aangetoond dat het hier voor het gewest Holland en West-Friesland gaat om aanmuntingen die zijn verricht in opdracht en voor rekening van het gewest. Het streven van het gewest is enerzijds de geldcirculatie te ontdoen van minderwaardige duiten door de oude ongeldig te verklaren en nieuwe te distribueren, maar tegelijk ook steeds de nieuwe duiten te produceren ‘buiten schade’ van de provinciale schatkist. Het materiaal voor de nieuwe duiten wordt als halffabricaat eerst betrokken uit Zweden en Hamburg. In de loop van de eeuw wordt speciaal een productie opgezet op de Gelderse Veluwe, die dan als bijna vanzelfsprekend als leverancier de voorkeur gaat genieten.

De slechte kwaliteit van de stuiverstukken aan het einde van de jaren dertig van de achttiende eeuw zorgt voor een door de Staten-Generaal in 1737 uitgevaardigd verbod op de productie van de stuivers volgens de bepalingen van 1670. In het jaar daarop volgt een voorschrift waarin de hoeveelheid puur zilver in de nieuwe stuiver ten opzichte van de oude bepaling met bijna 75 procent wordt verhoogd. De intrinsieke waarde van de naar het embleem van de Unie van Utrecht, de pijlenbundel, op de voorzijde genoemde pijl- of bezemstuiver wordt bereikt door verhoging van het gehalte zilver van 0,333 naar 0,583. Het gewicht van de stuiver verandert bijna niet. Een aanpassing van de beeldenaar is noodzakelijk om de oude stuivers gemakkelijk van de nieuwe te onderscheiden. Productie mag slechts plaatsvinden met speciale toestemming van de Staten-Generaal. Voor elk gewest wordt een vast quotum bepaald. Dit quotum moet worden geproduceerd, ook door de gewesten waar geen Munt

⁵⁸ De Bruijn, *De Nederlandse florijn in al zijn facetten*, 21 e.v. onderkent een achttal instempelingen: Resolutie Staten van Holland d.d. 20 mei 1693 ‘HOL’, Resolutie Staten van Utrecht d.d. 17/27 mei 1693 ‘UTR’, Resolutie Staten van Overijssel d.d. 8/18 juni 1693, Resolutie Staten van Friesland d.d. 26 mei/5 juni 1693 ‘gekoond (provincie)wapen’, Resolutie Stad en Lande d.d. 23 juni/3 juli 1693 ‘G O’, Resolutie Gedeputeerde Staten van Drenthe d.d. 29 augustus/3 juli 1693 ‘DR’ en Resolutie Staten-Generaal d.d. 11 november 1693 ‘pijlenbundel’. Een achtste ‘klop’ schrijft hij toe aan het net over de grens in Duitsland liggende graafschap Lingen waar koning-stadhouder Willem III op dat moment de vorst is.

⁵⁹ Van Gelder, *Munthervorming tijdens de Republiek*, 20-21.

⁶⁰ NA 1.01.43-1290 t/m 1406. Ordinaris Staat van oorlog 1695 t/m 1785.

⁶¹ Janssens, *Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden*, 1 en 140.

⁶² NA 1.01.44-16 fol. 137v. Extract uit de resoluties van de Staten van Holland d.d. 23 september 1701.

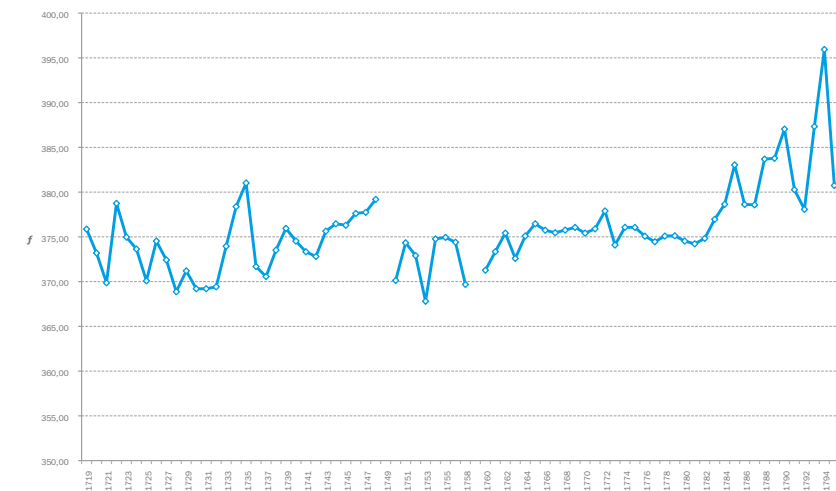
⁶³ NA 1.01.44-16 fol. 129v. Plakkaat Staten van Holland d.d. 13 december 1701. Van Gelder, *Gedrukte Muntplakaten*, nr. 710.

meer actief is. Friesland heropent speciaal hiervoor zijn sinds 1711 gesloten Munt. Groningen besteedt de productie uit aan de Muntmeester van Gelderland te Harderwijk. Na 1738 wordt die nog slechts tweemaal verleend, namelijk in 1759 en 1764.⁶⁴

De verschuiving op de wereldmarkt in het aanbod van goud en zilver, onder andere veroorzaakt door forse uitbreiding van de goudleveringen uit Brazilië, leidt ook tot verandering in de productie van gouden en zilveren munten in Portugal, Frankrijk en Engeland. In Engeland wint de nieuw geproduceerde gouden guinea, samen met de waardepapieren van de eind zeventiende eeuw naar Hollands model opgerichte Bank of England, tegenover het zilvergeld steeds meer aan belang als betaalmiddel. In de Republiek komt de vraag naar nieuwe zilveren guldens bijna tot stilstand, terwijl de aanmunting van gouden dukaten – in de jaren daarvoor louter geproduceerd voor betalingen in het buitenland – toeneemt. Die vraag naar gouden dukaten wordt in het tweede kwart van de achttiende eeuw zo groot dat deze munt voor het eerst sinds bijna 100 jaar ten behoeve van meer gewone betalingen uit de spaarpotten en andere bergplaatsen te voorschijn komt en zelfs uit het buitenland naar de Nederlandse gewesten terugvloeit.

Tussen al deze gouden dukaten zit een groot aantal slechte, oude, afgesleten en/of gesnoeide stukken.⁶⁵ In 1749 is dit aantal zo groot dat de gewestelijke vertegenwoordigers in de Staten-Generaal gezamenlijk wel moeten besluiten tot een verbod van de te lichte dukaten en een verplichting de nieuw te produceren dukaten voortaan te voorzien van een kabelrand. Dit laatste vanzelfsprekend om te voorkomen dat ook de nieuwe dukaten worden gesnoeid zonder dat dit direct opvalt. Om de te lichte dukaten snel uit de circulatie te halen, besluiten de Staten-Generaal ook dat deze, in tegenstelling tot daarvoor, gebruikt mogen worden voor de betaling van belasting. Particuliere bezitters van lichte dukaten krijgen door deze mogelijkheid een goed argument hun exemplaren van de hand te doen. Het op deze wijze in de verschillende provinciale schatkisten binnen vloeiende goud wordt voor rekening van de gewesten omgezet in gouden rijders. Deze gouden rijders hebben een lager goudgehalte dan de gouden dukaten. Bij gebruik van de te lichte dukaten als grondstof voor de nieuwe gouden rijders is dus geen duur puur goud nodig om het muntmateriaal op het juiste gehalte van de nieuw te produceren muntstukken te brengen. Aangezien tevens is bepaald dat de nieuwe gouden rijder alleen geslagen mag worden voor rekening van de gewesten en tegen een vaste koers van veertien gulden wordt uitgegeven, kunnen particuliere speculaties met de inwisseling worden tegengegaan.

In de jaren 1749-1751 en 1760-1764 hebben alle gewesten gouden rijders laten slaan. Overijssel, Friesland en Groningen, die in deze jaren geen eigen werkend Munthuis hebben, besteden hun quotum aan gouden rijders aan. De Overijsselse en Groningse gouden rijders zijn op naam van die gewesten vervaardigd door respectievelijk de Munten te Utrecht en Harderwijk. Friesland laat het in betaling ontvangen goud vermunten bij de Munt te Utrecht, maar zonder dat de naam Friesland expliciet op de stukken wordt vermeld.

Grafiek 1. De prijs van goud per mark Trois 1719-1794, gebaseerd op W. Korthals Altes Van £ Hollands tot Nederlandse f, bijlage C.

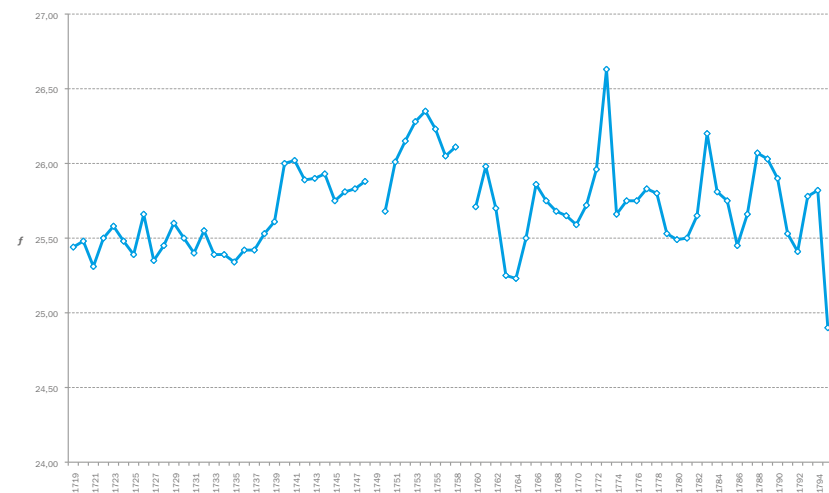
De sterke stijging van de prijs van het goud leidt er toe dat de aanmaak van gouden rijders met hun vaste koers direct weer ophoudt. Het is tenslotte niet de bedoeling de gouden rijders met verlies voor de gewestelijke schatkisten in circulatie te brengen. De aanmunting van gouden dukaten, die geen vaste koers hebben en door de handel tegen dagkoers kunnen worden afgenomen en doorverkocht, gaat wel door.

Door deze stijging van de prijs van het goud wordt de productie van zilveren drie- en een guldenstukken voor het binnenlands betalingsverkeer weer mogelijk. Binnen deze nieuwe productie van zilveren munten neemt de Zeeuwse zilveren dukaat een bijzondere positie in. Dit komt doordat de Staten van Zeeland de eigen zilveren dukaat in 1672 op een koers van 51 stuivers plaats, in 1694 op 52 stuivers en in 1762 zelfs op 53 stuivers. In afwijking van de algemene regeling machtigen zij hun Muntmeester tevens stukken ter waarde van een kwart en een achtste zilveren dukaat te produceren. Hierdoor kunnen te Middelburg flinke hoeveelheden worden aangemunt.⁶⁶

⁶⁴ De productie van Hollandse en Westfriese stuiver 1759 geschiedt voor eigen rekening en risico van de Muntmeesters. Zie hierover hoofdstuk 20.1 in deze publicatie.

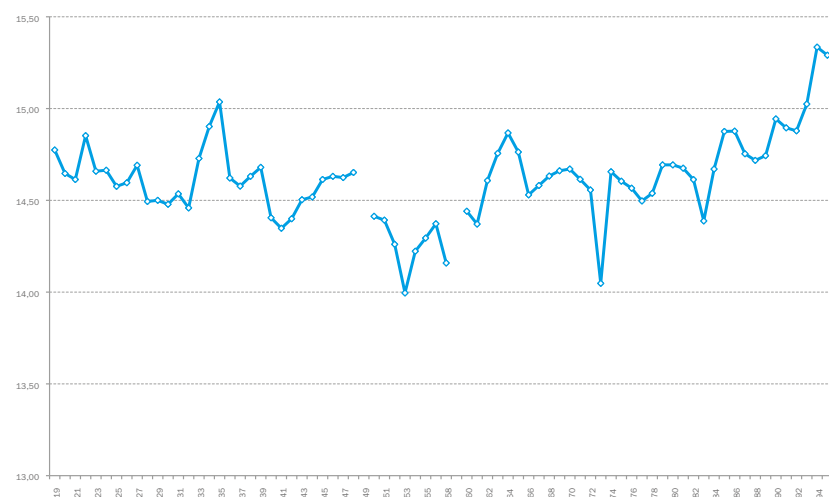
⁶⁵ Voor de betekenis van 'snoeien' zie hoofdstuk 20 Begrippenlijst in het tweede deel van deze publicatie.

⁶⁶ ZA 2.1- 867. In de beschikbare literatuur wordt steeds gesproken van 1747 als jaar waarin de zilveren dukaat op 52 stuivers wordt gesteld. Uit de secrete resolutien van de Gecommitteerde Raden van Zeeland blijkt dat dit al geschied op 25 januari 1694. Nader onderzoek naar dit onderwerp is zeer aan te bevelen.

Tenslotte zijn in 1794 voor de West-Indische Compagnie nog drie, een en kwart guldens en dubbele stuivers geslagen, die om dezelfde reden als boven een letter ‘W’ tonen.⁶⁷

Grafiek 2. De prijs van het zilver per mark Trois 1719-1794, gebaseerd op W. Korthals Altes Van £ Hollands tot Nederlandse f, bijlage C.

Grafiek 3. De verhouding in prijs tussen goud en zilver gebaseerd op W. Korthals Altes Van £ Hollands tot Nederlandse f, bijlage C

In de laatste decennia van de achttiende eeuw zijn ook voor de Verenigde Oostindische Compagnie drie, een en halve guldenstukken aangemunt. Om te voorkomen dat deze stukken in de binnenlandse circulatie terecht komen, zijn ze voorzien van het monogram van de VOC.

⁶⁷ NA 1.01.44-76 fol. 139v. Uit een rapportage van raden en generaalsesters aan de Staten-Generaal van augustus 1795 blijkt dat de een en de kwart gulden met jaartal 1794 te Utrecht in de maanden mei, juni en juli 1795 in een oplage van respectievelijk 603 en 216 mark zijn vervaardigd. De dubbele stuivers 1794 zijn in diezelfde maanden geslagen in een oplage van 197 mark.